

Mrkovanja

TEMA OPOLDNE KROG IN KROG

Marta Zabret

Lahko je 99,9-odstoten, pa je le delni. Kot da se muckaš in je vsega tik pred vrhuncem konec, me je mikalo oporečno, a nazorno razložiti dijakom tretjega letnika, ki so me povabili k astronomsko naravnani uri fizike. Aha, bi prikimali z dvignjenimi obrvmi; še tisti, ki bi jim s to primerjavo dregnili le v domišljijo. Spomine na svoj poltretji popolni mrk sem zanje obudila z izbranimi fotografijami, prigodami in vtisi. Ja, da greš zanj na konec sveta, mora biti mrk nič manj kot popoln, sem povzela.

O popolnem Sončevem ali sončnem mrku teče beseda. Izraza sta dva, terminološka bitka pa neodločena. Tudi v angleščini, v kateri dvo-domujeta *Sun* in *solar eclipse*. Po enajstih letih mrkovanja znam jezikovno dilemo vsaj ubesediti. Ali je Sonce mrkovalec ali mrkovanec? Se Sonce skrije za Luno ali Luna zakrije Sonce? Fizikalnim aksiomom pokorni opazovalci vemo, da je skoraj vse relativno. Nekaj pa je absolutno: stališču astronoma, ki te pripusti k okularju svojega teleskopa, se pri njegovem poimenovanju mrka ne oporeka. Ker vemo, da smo Zemljani naše Ere dobitniki vesoljske loterije: naša Luna in naše Sonce sta dobitna kombinacija velikosti, oddaljenosti in tirov, ki omogoča, da smo od časa do časa nagrajeni z nebesno predstavo, ki jemlje dih.

Dve celini in pol, dva mrka in pol

Moj prvi v dušo segajoči mrk je bil kljub vsemu le delni. Avgusta leta 1999 smo sredi vedno manj bleščečega poletnega dne z družino in prijatelji na Silbi, butičnem jadranskem otoku, ujčkali našo dvomesečno dojenčico in na silbanskem trajektnem pomolu zrl v pojemajočo svetlobo, se drgetajoč od hladu ogrinjali v brisače in opazovali nešteto mrknjenih sončec na tleh pod borovci in tamariskami. *Camera obscura* med iglicami, med listi, med

prepletenimi prsti. Goričko, kjer se je tega dne dalo opazovati popolni mrk, je bilo za nas predaleč. Leta 2081, ko bo čez Slovenijo naslednjič potovala sredinska črta Sončevega mrka, bomo predaleč mi – meter pod rušo se namreč bolj slabo vidi. Do tedaj torej ne preostane drugega kot pot na kak pomrknjeni konec sveta. Vsak od nas, zaljubljenec v mrke, ima svoj seznam geografskih koordinat. Na mojem seznamu so Anatolija v Turčiji, kitajska provinca Šanghaj in ameriška zvezna država Wyoming. Povzetek zveni poetično in čudno hkrati: na poltretji celini sem doživela poltretji mrk. Da je mrk lahko hkrati popoln in polovičen, je sicer v nasprotju z uvodnim odstavkom, vendar imam za tako poimenovanje trdne argumente. Tudi moja zasebna definicija celin se malenkostno razlikuje od uradne, saj sem Azijo ob Sredozemskem morju doživljala povsem drugače kot Azijo z dotikom Pacifika. Dve strani v časopisu sta premalo za popis vsega, kar se je živo ohranilo v spominu, morda pa bosta dovolj za oris, skico, akvarel.

Mediterranski mrk in svetniške stopinje v Mali Aziji

Turčija, marec 2006. Desetdnevni pobeg od doma z agencijo, ki sicer vodi romarje po poteh svetega Pavla. Slovenski vodnik Andrej in turška vodnica Ayşegül sta nam odstirala zahodno polovico maloazijskega pravokotnika vsak s svojo mladostjo, razgledanostjo, duhovitostjo in osebno naravnostjo do dežele, v katero smo prispeli z mešanico pričakovanj in predsodkov.

V ranem jutru prihoda nas je ob prečkanju Bosporja spremljal zadnji Lunin krajec, ki je objemal Venero, zvezdo Danico. Komaj verjetna prisposoba gostoljubja dežele in doživetij, s katerimi smo se stopili v eno. Naš avtobus je bil kot Noetova barka. Otroci so modrovali z upokojenci, upokojenci s študenti, študenti z menoj, ravno prav trapasto učiteljico srednjih let. Složno s turškima šoferjema smo po stotinah prevoženih nenaseljenih kilometrov uspeli kupiti akumulator za spletni prenos mrka v Slovenijo. Domačini, mimo katerih smo potovali in moledovali za akumulator, so nas pogledovali z upravičeno začudenim pomilovanjem, češ, se nam je od nekdanj zdelo, da so Evropejci malo za luno.

Osupljiva Turčija, njena nasprotja, njene temine in bleščave. Slepri za vse smo, otrpli od lepote, zrl v modrino anatolskih jezer. Turkizno, ki te ljubim turkizno. Družno smo osupnili ob pogledu na cvetoče marelice v Kapadokiji. Med vožnjo prek Taurusa nas je v nič kaj obetavnem deževnem dnevu pred mrkom spremljala trojna mavrica. Pobožali smo cvetove

anemon ob obisku bombažno belih apnenčastih ponvic v Pamukkalah. S precejšnjim zamikom smo ugotovili, da je eden od naših sopotnikov duhovnik. Izdal se je s citiranjem razburljive štorije o svetem Pavlu, ki so se ga Efežani v nekaj desetisočglavi zasedbi lotili v maniri najbolj nasilnih nogometnih navijačev. Ne kjer koli, seveda: v akustičnem rajju teatra tik ob morju. Sveti Pavel je rad izzival s prepovedanim položajem. Kdor je kdaj videl kip ali sliko Diane (Artemide) Efeške, razume težo in število njenih atributov v korist Efežanom. Nič čudnega, da je sveti Pavel pred dvema tisočletjema pod vtisom efeškega poraza odšel ribarit duše drugam. Mrkovčki pa smo ruševine antičnega Efeza zapustili z vtisom zmage, s pogledom, uprtim v Marmorno morje in Carigrad. Spoznali smo mesto, v katerega se zaljubiš na vekov veke. Njegovi minareti, vrvenje, odprti duh in nevsiljivo gostoljubje so se v nas shranili kot neminljivo hrepenenje po vrnitvi v serajske vrtove.

In kje je tu mrk? Je na fotografijah. Je v srcih. Njegova mističnost prepreda akvarel Mirka Brezarja, našega sopotnika arhitekta, ki je v svojo skicirko shranil, česar beseda in tehnika ne zmoreta. Brezimna množica ljudi se enotno preda nekaj minutam. Svetloba pojema, vse naokoli prehaja v somračne odtenke, muhe se poskrijejo, ptiči med letom izgublajo višino in se gibljejo po nenavadnih krivuljah, rože zapirajo cvetove. Vse potihne. Tema opoldne krog in krog, je zapisal pesnik v občutju velikega petka. Zaveje nenavaden vetrič, senca huškne čez Sredozemlje, obzorje rahlo pordeči. Sonce je le še bleda lunica, lunica izgine, diamantni prstan zasije skozi gore na Luni. Sledi nekaj neopisljivih minut. Astronomi merijo, fotografirajo, komentirajo. Taki kot jaz se umaknemo na samo, sedemo, ležemo in objokani molčimo. Sonca ni, je le njegova slutnja v podobi Sončeve korone. Tako majhno in izgubljeno se zdi vse, na nebu in na zemlji. Vse védenje tega sveta se umakne prastrahu, da bo mrknjeno nebo ostalo nespremenjeno za vse večne čase.

Spet diamantni prstan, spet Sončeva lunica, svetloba se vrača. Iz nas se vsuje plaz zadržanih besed. Vrnilo se je, naše Sonce!

Soparna Kitajska in mrk, ki ga ni bilo

Popolni mrk človeka zasvoji; doživljal bi ga znova in znova. Kar za dva avtobusa Slovencev se nas je julija leta 2009 nagnetlo na letalo za Peking. Lep čas smo polnili svoje šparovčke, da smo lahko vdihnili znameniti kitajski smog in ob sestopanju na kitajska tla pomislili, da nas bo zaradi vroče vlažne dimaste sparine v nekaj minutah pobralo. »Tule ti

poženejo škrge,« nam je svoje vedro poskakovanje po tleh, nad katerimi smo ostali le bredli kot v gostih morastih sanjah, pojasnila vodnica Laura. »Kitajščini se tudi privadiš, le MAAA se moraš naučiti reči v štirih različnih intonacijah. Da ne rečeš krava namesto mama. Tistih nekaj tisoč pismenk se pa tudi naučiš.«

Trgi neskončnih površin, vrtovi neizmernih zelenin, mostovi brez vidnega konca, drevoredi z oglušujočimi škržati na levi in s tisočeriimi Budami v votlinah na desni, strmina Velikega zidu, nepreštevna glinenih vojščakov v Xianu, kjer obraz ni enak obrazu ... Utrujena od zunanje vlage in vročine sem sladko zaspala med drago plačanim klimatiziranim nastopom šaolinskih menihov, pa tudi med kitajsko opero v živo, a to priznam le zato, da sama pri sebi obudim dolgoletno slabo vest. Pa saj nisem ves čas trpela ali dremala.

Vzpon za več kot štiristo metrov nad tla nam je odprl razgled na gigantski odpiralnik za steklenice. O šanghajskih nebotičnikih je beseda. In o vlakih – o strmenju v prikazovalnik hitrosti, pod katerim vzhičeno premlevaš načela relativnostne teorije, saj je na njem zapisanih več kot štiristo kilometrov na uro. Nos vlaka medtem spreminja muhe in ptice, ki so zašle nad daljico proge, v krvave packe. Srhljiva dimenzija prihodnosti. Vsako od gibanj, gor in naprej, se je odvijalo v le nekaj minutah. A svet drveče gneče ni naš svet. Želja po vrnitvi v kakršen koli približek doma je postala nevzdržna. Mrkovski približek pekla je to željo še okrepil.

Šanghaj, kjer čakamo mrk, hrumi in drvi. Svoje teleskope drug ob drugem naravnavaajo na igriščih in med stavbami neke gostoljubne srednje šole tako domačini kot rojaki Slovenca Hallersteina, pekinškega dvornega astronoma izpred stoletij. Sonce nad visokimi strehami izgublja najprej za srp, nato za krajec smogasto svetleče površine. Kitajci in Slovenci ob delnem mrku družno ohamo in ahamo. Nato od nikoder vznikne oblaček, pa še dva in še trije. Vedno hitreje se temni. Sonce se umika za Luno, nebo izginja pod zgrinjajočimi se oblaki. Prve kaplje dežja. Tema je vedno bolj grozeča, kaplje vedno bolj neusmiljene. Sonce mrkne, naliv se razbesni – besni z užitkom, to je edino, kar mi pride na misel, ko astronomi hitijo s prekrivanjem teleskopov, jaz pa iščem zaklon. Sredi dneva se povsem znoči, iz zvočnikov oglušujoče donijo ameriški hiti, prekinjeni z vznesenimi kričečimi kitajskimi komentarji, z neba se vlivajo slapovi. Na vznožju stopnišča, kjer otrplo čemim v kotu in vsrkavam apokalipso, me zalije hudournik iz prvega nadstropja. Gručica kitajskih šolarik čebljajoč pridrobenclja do mene in sprašuje, če sem v redu, ker sama pa res ne morem biti, človek je ja narejen za gnečo, če je sam, je gotovo v stiski. Odgovorim, da mi je

sami nebeško peklenško lepo in pomirjena uniformirana krilca odhijajo med varne stotine hkrati govorečih ljudi nekaj deset metrov proč. Naliv pojenjuje, tema blede, hrup se umirja, astronomi komaj brzdajo solze razočaranja. Oblaki se razgrinjajo, nebo se jasni, sonce narašča iz krajca v ščip.

Mrk, ki ga ni bilo, je bil še eno nepozabno darilo daljne monsunske dežele meni, izpodalpski ubežnici. A ne zadnje. Sledile so nepozabne ledene kocke v kavi nekaj dni zatem. Bile so iz pristne kitajske vode, ki jo je moje podalpsko telo prepoznalo kot nevaren tujek. Stotine kilometrov kitajskih avtocest brez postankov, težko pričakovana kitajska javna stranišča z družabno odprtimi vrati in dooolg polet proti zahodu so svojstveno začinili moj spomin na veliki kitajski mrk. Hvala nebu in neusklajenosti potovalnih agencij, da smo se na poti domov ob pristanku v Carigradu zadržali dan in pol preveč. Suha vročina in jasno evropsko nebo, poslikano z minareti Hagije Sofije, stičišča svetov, sta me v nekaj urah ozdravila. Zatelela je misel na nov mrk.

Tisoči milj in vseameriški mrk

Kako odmaknjeno se je zdelo leto 2017 ob slovesu od dih jemajoče Kitajske ... in kako kmalu smo spet kupčkali prihranke. Petnajst se nas je letos avgusta odpravilo čez Atlantik, najstniško razpoloženih, čeprav je najmlajši med nami štel nekaj čez petdeset let. V Denverju, kjer se nam je pridružil edini pod-abrahamovec, vodnik Miha, smo najeli tri enoprostorce in načeli prvo miljo po razgretim asfaltu sedmih zveznih držav, ki nas bodo, kot je bilo sklepati iz potovalnega programa, v naslednjih dveh tednih vsrkale vase. Presegli bomo predsodke, ki smo si jih ustvarili iz filmov, pripovedovanj, političnih zdrah. Poleg mrka nas bodo prevzele širjave, osupljiva narava, okusna hrana in dobrohotnost prebivalcev. Ja pa ja, smo si mnogi mislili ob vodnikovem napovedniku, povedanem v voki-toki, s katerim smo med dolgimi urami vožnje ohranjali naš konvoj.

Šele podali smo se na pot, a je bil že otipljivo blizu, letošnji mrk. Le čez Skalno gorovje se je bilo treba podati, na žaru popeči nekaj kilogramov lastnoročno nabranih visokogorskih jurčkov, vzpostaviti povezavo med člani odprave z medsebojnim tikanjem, sprejeti značajske različnosti, s humorjem preseči začetno nerganje, spoznati prvih nekaj deset jedi ameriškega žara, izboljšati manire slovenske neučakane požrešnosti, okusiti koloradsko pivo in kalifornijska vina, družno doživeti smaragdna gorska jezera in sprejeti zaradi

ameriških lubadarjev posivele hektarje gozdov (kot so naravno posiveli, bodo v desetletjih naravno spet ozeleneli, so nas poučile table v nacionalnem parku).

Jutro na dan mrka se zbuja v Casperju, Wyoming, v kraju obsega našega Grosuplja. Zgodaj, prezgodaj smo, vodnikovim zagotovilom in poznavanju cest navkljub, neučakani in vznemirjeni, prispeli na opazovališče Dogodka. Utaborili smo se na pustem zemljišču, dvignjenim nad sosesko nakupovalnega centra, med skale iz peščenjaka in rjaveče železne mreže, iz katerih poleti poganjajo sončnice. Napoči dramatični sedanjik. Naš teleskop je na častnem podstavku, hladilni skrinji. Ker je v skrinji hladno pivo za vso skupino, je treba opazovalno postavitvev od časa do časa reorganizirati. »Niti ene pločevinke več,« je šifra našega astronoma, da se bliža popolna faza mrka. Nebo je jasno, poletna temperatura počasi pada proti pomladanski. Na parkirišču nakupovalnega centra pod nami se razlegajo spodbudni ritmi, vzkliki in petje dveh mladenk, ki se ob svojem avtomobilu krepčata z vdihni značilno dišeče substance.

Mrk je popoln tako in drugače, nastajajočim koprenam na nebu navkljub. Ko zasije Sončeva korona, se iz do zadnjega kotička napolnjenega ogromnega parkirnega prostora onkraj naše ploščadi zasliši enoten vzklik nekaj stoglave množice ljudi, ki se gnete ob šotorih, avtomodih, harley davidsonih, kombijih in pločevinastih podrtijah. Mi smo bolj tihi; če že govorimo, si polglasno izmenjujemo vtise in jih delimo z redkimi Američani, ki so za opazovanje izbrali isto točko kot mi. Zame je mrk spet čas tišine, je posvetitev nebu in sebi. Čez nekaj dni bom v Antelope Canyonu od pripadnika plemena Navajo izvedela, da kultura staroselcev opazovanja mrkov ne pozna – v njej je mrk čas temeljitega umika v notranjost, ne le v duhovnem, ampak tudi telesnem vidiku, je čas mirovanja in meditacije.

Mrk pomine, tema se umakne somraku, somrak pa zdaj že gosto koprenasti bleščavi. »No, odpri zdaj tisto skrinjo,« se zasliši. Življenje teče dalje in potovanje z njim. Sedanjik se pretopi v preteklik. Še pet zveznih držav, še štirje nacionalni parki, še dva tisoč milj. Širjave, barve, okusi so proniknili v vsako poro vsakega od nas. Proti Evropi smo čez deset dni poleteli omamljeni od slutnje yellowstonskega vulkana in medvedjih stopinj v Grand Tetonu, vodne mehkobe Velikega slanega jezera, skulptur in tekstur parka Zion, v sebi smo nosili rdeče jutro neba in stolpov iz peščenjaka parka Bryce, v nas se je naselilo večno čudenje, ki družijo praprebivalce z raziskovalci Grand Canyonu. Odslej nas bo varoval in nam hkrati grozil skalni lok Escalanteja, oblivali nas bodo tokovi reke Colorado, v kateri smo plavali, po nas se

bo razpredal srh, ker smo svojo pot zaključili v migetajočem razsvetljenem trušču Las Vegasa le nekaj metrov in nekaj dni oddaljeni od enega tamkajšnjih najbolj množičnih pokolov bolnega uma. Vsak od nas je postal Kolumb svoje Amerike.

Fiziki, naj vas Mrk ohrani

Obljubili smo si, da se snidemo ob katerem od naslednjih mrkov. A ne brez fizikov, ki so mojstri združitve znanosti za nas telebane z iskrenimi občutji. Zorko Vičar je na spletnih straneh Gimnazije Šentvid ustvaril fresko doživljanja turškega in ameriškega mrka. Z Borisom Khamom z Gimnazije Jožeta Plečnika smo se objeli in potočili vsak svojo solzo po apokaliptičnem kitajskem pol-mrku. Da pa smo se trikrat odlepili od rodne grude in poleteli mrku naproti, je z neverjetno energijo in neumornim optimizmom zagotovil dr. Mitja Rosina, kvantno obarvana polovica najinega brucovsko-profesorskega para izpred davnih petintridesetih let. Mitja zdaj šteje več kot osem desetletij, a neumorno spoznava svet in domovino, se pri svojih pohodih kaj malo ozira na vidike gravitacije, v njegovih očeh pa se že pobliskava nova žareča korona. Za opazovanje Sončevega mrka torej poleg prihrankov zadošča ravno prav zanesenjaški fizik. Vsaj eden.

Akvarel je kot odsev svojih in naših občutenj naslikal Vladimir Brezar.

Fotomontaža losinje v soju mrknjenega Sonca se lahko rodi le Zorku Vičarju.

Več o opisanih treh mrkih najdete na povezavah <http://www2.arnes.si/~gljsentvid10/>
in <http://radio.ognjisce.si/novice/aktualno/20090722340251762484.php>.